

Унтілова А. В., Шарова Т. П.

Українська жінка в системі шлюбно-сімейних відносин другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Особливості історичного життя українського народу зумовили й своєрідне становище жінки в суспільстві, яке характеризувалось ще з давнини мірою правової та звичаєвої забезпеченості, побутової самостійності, раціональності й гуманітарності відносин у родині. Такий стан був притаманний ХVІІ–ХVІІІ ст., які стали часом суттєвого обмеження власницько-майнових, сімейних та суспільних прав для українських жінок. Проте й за таких обставин українки мали значно більше прав і ваги у суспільстві, ніж жінки інших народів.

Проблеми шлюбно-сімейних стосунків та місце і роль жінки в українській родині досліджували такі вчені етнографи та історики, як М. Костомаров, О. Єфименко, В. Наулко, К. Воробець, Л. Смоляр, О. Кісь та інші.

Однією з провідних характеристик становища жінки є її правовий статус. Після втрати автономії Україною та входження Наддніпрянщини до складу Російської імперії правове становище українок суттєво змінилося не на краще.

З 1840–1842 років в частині цивільного та кримінального права набув чинності «Звід Законів Російської імперії». Правовий статус жінки в сім'ї регулювався сімейним законодавством Російської імперії, статті якого виникли в епоху феодалізму та не відповідали життєвим реаліям другої половини XIX століття [1, с. 76–77]. Характерною прикметою цього законодавства було безумовне визнання чоловіка головою родини, а дружина у правовому сенсі була особою підлеглою і другорядною стосовно чоловіка. Але під дію «Зводу» підпала відносно незначна кількість жінок панівного та соціального прошарку. Переважна більшість жінок України другої половини XIX – початку XIX ст. — це селянки, і їх правовий статус регулювався звичаєвим правом, яке було вкорінене в культурних традиціях та звичаях народу і мало свої особливості у селян різних регіонів Російської імперії. Проте, позитивною рисою «Зводу законів», що відповідали українським традиціям, було право на власність [4, с. 16]. Відома діячка українського жіночого руху Зінаїда Мірна писала у своїх споминах: «Коли над європейською жінкою чоловік був опікуном і розпорядником її майна, російське законодавство не позбавляло заміжніх жінок права на своє віно, не встановлювало спільного володіння майном... Економічна незалежність жінок від чоловіків відбилась в Україні на взаємовідносинах між статями й українська жінка ніколи не відчувала тої залежності від чоловіка, яка так принижувала західноєвропейську жінку» [1, с. 82].

Звичаєва-спадкова система, що склалась у другій половині – наприкінці XIX ст. серед українців, свідчила про процес демократизації внутрішньосімейного укладу. На Лівобережжі, Півдні, Слобожанщині розподіл батьківського майна між усіма членами сім'ї, включаючи дочок, був майже рівномірний, що, правда, розмір спадщини дочок залежав від багатьох причин і в різних місцевостях становив від однієї третини до чотирнадцяти відсотків [2, с. 187].

На Правобережній Україні звичаєво-спадкова система мала значні обмеження, жінка хоча й не усувалася від спадкоємства, але її право на спадщину було непевним і мало цілу низку обмежень.

Отже, право на власність та право на спадок позитивно від-різняло українських жінок від жінок багатьох країн Європи, які були позбавлені цього права. Зокрема, можна зазначити таке цікаве явище звичаєвого права, як материзна. Так звалася нерухомість, частіше наділ землі, що входила до посагу чи була отримана у спадок від матері. Материзна не належала до загальносімейного майна, не ділилася між членами сім'ї, а передавалася по жіночій лінії і становила окремих жіночий майновий інститут [5, с. 15].

Попри те, що здебільшого жінка не була власницею житла і землі, її матеріальна частка в родинному майні могла бути доволі вагомою (худоба, предмети інтер'єру, прикраси, одяг тощо), що звичайно забезпечувало жінці певний статус і вагу в подружжі [6, с. 7].

Українська традиційна культура вважала одруження необхідною передумовою успішності жінки. Лише заміжня жінка мала повноцінно реалізувати своє життєве покликання, ставши дружиною, господинею та матір'ю, вона отримувала визнання суспільством своєї соціальної повноцінності, в протилежному випадку жінка перетворювалась на певну маргіналку зі значним майновим та соціальним обмеженням. І громада, і кожна дівчина були зацікавлені у створенні сім'ї. У другій половині XIX століття за кількістю шлюбів українські землі випереджали інші регіони Російської імперії і багато країн Європи, до того ж у селян шлюбність була значно вищою, ніж у містах [6, с. 8].

Обов'язковою умовою укладання шлюбів серед українців була взаємна згода нареченого і нареченої та благословення батьків. У випадку укладання шлюбу без батьківської згоди молоді втрачали право на спадок [3, с. 53].

Своєрідність майнових прав, відносна рівність чоловіка і жінки позначились і на подружніх стосунках, які в українській родині відзначались злагодою.

Стиль взаємин і головування в сім'ї, як правило, залежав від того, кому належав будинок, де мешкало подружжя, найчастіше дружина переходила жити в дім чоловіка або його батьків, що не виключало випадків наруги членів родини чоловіка над невісткою. Однак, у середині XIX століття абсолютна

більшість українців жили малими сім'ями (подружня пара з дітьми) [6, с. 15].

У господарській царині жінка користувалась практично певною самостійністю: чоловік змушений був повністю їй довіряти, оскільки самому контролювати все господарство не було фізичної можливості. Розподіл праці відповідно господарчих сфер призвів до того, що українські чоловіки практично ніколи не втручались у справи жінок [6, с. 20].

Автономність жінок в сфері домашнього господарства, змога розпоряджатись певними грошовими сумами зумовлювали набуття жінкою статусу чоловічого партнера у всіх родинних справах. Проте, говорити про цілковиту рівність подружжя все ж не доводиться, адже сфера діяльності та відповідальності чоловіка (рільництво, скотарство, промисли) була пріоритетною. Чоловік формально і фактично діяв як голова сім'ї, власник і розпорядник основного майна родини. Були випадки, коли лідерство належало дружині. Так траплялось, коли жінка через свій розум, виняткові господарчі здібності чи майнові права діставала перевагу над чоловіком. Утім, подружні стосунки, у яких першість належала жінці, у народі засуджували і висміювали.

Отже, законодавче обмеження жіночих прав негативно вплинуло на суспільне, сімейне і майнове становище українок. Проте, відсутність тотального контролю в правах, рівноправність із чоловіком у вихованні дітей і веденні домашнього господарства, значні майнові права були основними засадами поважного ставлення до жінки українському суспільстві другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

1. Жіночі студії в Україні: жінка в історії та сьогоденні: Монографія [За загальн. ред. Л. О. Смоляр]. — Одеса : Астропринт, 1999. — 440 с.
2. Наумко В. І. Культура і побут населення України: Навч. посібник / В. І. Наумко, Л. Ф. Артюк, В. Ф. Горленко та ін. — К. : Либідь, 1993. — 288 с.
3. Пономарев А. П. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине / Анатолий Петрович Пономарев. — К. : Наукова думка, 1989. — 320 с.

4. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього: жіночий рух Наддніпрянської України другій пол. XIX – поч. XIX ст. / Людмила Олексіївна Смоляр. — Одеса :Астропринт, 1997. — 408 с.
5. Українки в історії [За загальн. ред. В. Борисенко]. — К. : Либідь, 2004. — 328 с.
6. Українські жінки у горнилі модернізації [Під загальн. ред. Оксани Кісь]. — Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. — 303 с.

